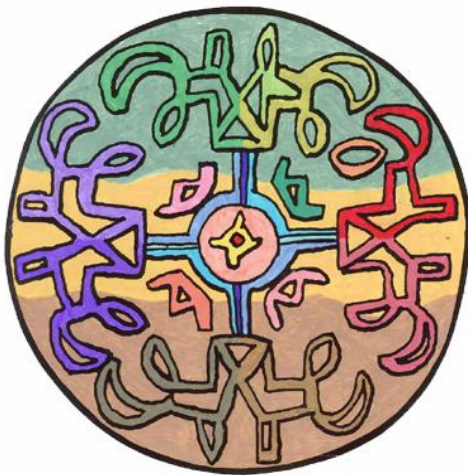

Van zegel tot kerkzegel en kerkelijk zegel

Om de echtheid van een oorkonde of acte te waarmerken, of om een brief te beschermen tegen wederrechtelijke opening werd er vanaf de Oudheid een zegel (een in lak of was afgedrukte figuur) op aangebracht. Zo'n zegel was voorzien van een voorstelling die betrekking had op een natuurlijk- of rechtspersoon. Een zegel (Latijn: *sigillum*, afgeleid van *signum* = beeld, kleine afbeelding, figuur, teken) is een kunstig in reliëf vervaardigd teken door middel van een hard stempel. Het wordt afgedrukt in metaal (goud, zilver, koper, lood, tin), leem, was of andere week te maken en vervolgens verhardende materie (lak, ouwel, perkament) en in later tijd ook inkt.

Stenen muntstempel, Larissa (Griekenland), circa 4500 voor Christus.

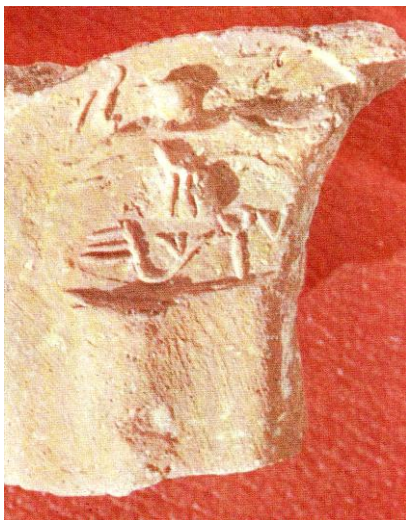

Soemerisch zegelstempel met kruisvormig motief, Soesa, circa 4000 voor Christus.

Ontstaan en gebruik

Bij de Chinezen, Egyptenaren, Assyrieërs en Babyloniërs waren al zegels in gebruik. Zegels beoogden een stukje herkenbaarheid te geven en later ook authenticiteit ('bezegelen') en geheimhouding ('verzegelen') te garanderen. De Grieken en Romeinen gebruikten zegelringen en later lakstempels vooral om de authenticiteit van geschriften te waarmerken. Ook in de Bijbel worden zegels genoemd: in de vorm van een zegelring (Genesis 41:42; Jeremia 22:24, Haggai 2:24), een stempelzegel en mogelijk ook van een rolzegel. Toen Tamar van Juda als onderpand zijn zegel (Genesis 38:28) wilde, ging het wellicht om een rolzegel, dat aan een koord om de hals werd

gedragen. De afdruk ervan, het eigenlijke zegel, representeerde in alle juridische aangelegenheden de bezitter van het zegel: bij het sluiten van een verdrag (Jeremia 32:10, 44), in de handel, bij het verzegelen van een kruik of ter aanduiding van een eigendom. Een zegel werd als kostbaar beschouwd (Exodus 28:11) en heel zorgvuldig bewaard (Hooglied 8:6).

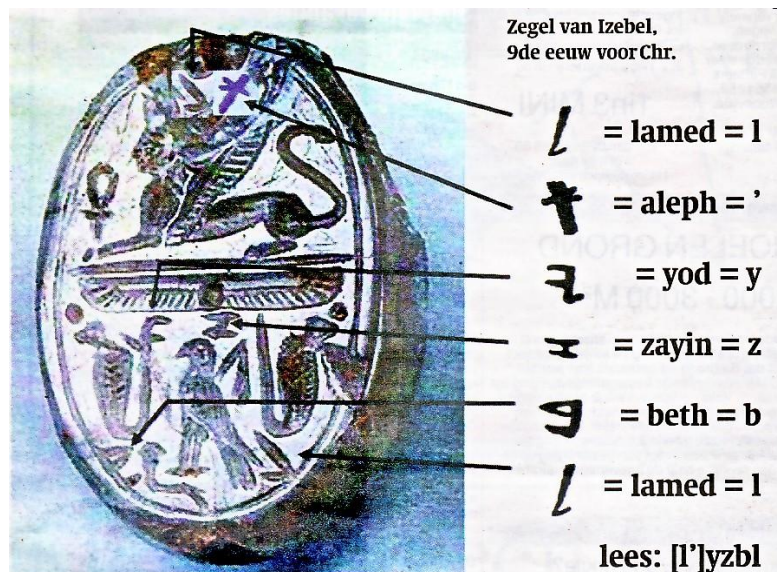
Twee zegels, Juda, Zevende eeuw voor Christus. Gevonden in Ramat Rachel.

In overdrachtelijke zin wees het zegel erop dat wat zich daaronder bevond (bijvoorbeeld het lot van Israël) verborgen en afgesloten was of moest blijven (Deuteronomium 32:34; Daniël 12:4 en 9; Job 9:7; 14:17; Hooglied 4:12). Toen Jesaja zich geroepen wist door de Eeuwige en diens woorden opgeschreven had op een groot schrijftablet, kreeg hij de volgende opdracht: 'Bewaar mijn getuigenis zorgvuldig, verzegel dit

onderricht in mijn leerlingen' (Jesaja 8:16; vgl. 29:11). In het boek Openbaring wordt gesproken over 'een boekrol die aan beide kanten beschreven was en met zeven zegels verzegeld' (Openbaring 5:1). Met zeven zegels waren ook koopverdragen over slaven uit de late Perzische tijd verzegeld en Romeinen voorzagen een testament van zeven zegels.

Sylindrzeegel uit Achat toont de Achamenidische Perzische koning Darius de Grote (522-485 voor Christus) bij de leeuwenjacht onder een gevleugelde schijf van de Zoroastrische God Ahoera Masda (Londen, British Museum).

Zegel, gevonden in 1964. Volgens Marjo Korpel (1958) is dit het zegel van koningin Izebel geweest. De symbolen op het zegel wijzen op een koninklijk persoon, het schrift is oud-Hebreeuws en de naam is Fenicisch. Dat past allemaal bij de bijbelse Izebel. Naast 'van Izebel' staan er Egyptische tekens op het zegel. Zulke tekens zijn ook gevonden op een zegel van koning Hizkia (omstreeks 750-687 voor Christus). Ze wijzen erop dat de eigenaar op de hoogte was van de hoge cultuur van die dagen.

Onder de Franken, Angelsaksen en andere volken bezaten koningen, hertogen, graven, honderdmannen en rechters allen een zegel. Meestal stond de beeltenis van de zegelaar er op, meermalen in volle wapenrusting te paard gezeten of op de troon. De pausen gebruikten zegels sinds de zesde eeuw. Het oudste, alleen uit een beschrijving bekende kerkelijke zegel is dat van paus Agapetus (505-536). Oorspronkelijke door pausen gezegelde documenten zijn bewaard gebleven sinds de negende eeuw. Op de oude pauselijke zegels was de naam van de paus gegraveerd. De zegels van de pauselijke bullen vertonen aan de ene zijde de hoofden of de borstbeelden van Petrus en Paulus, op de andere zijde de naam van de regerende paus.

Een afbeelding van keizer Karel de Grote (742-814) op een zegel van de grietmannen en rechters van Franeker. (Een grietman was een overheidspersoon wiens gezag overeenkwam met dat van een schout in andere gewesten).

In de loop van de elfde eeuw begonnen ook kapittels, abdijen en kloosters te gebruiken. Dikwijls werd een heilige of een symbolische voorstelling tot object van het zegelen gekozen. Omstreeks de twaalfde eeuw bezaten prelaten en kanunniken persoonlijke zegels. De zegels van geestelijken waren in het begin portretzegels. Later kwamen de wapenzegels, met een voorstelling dikwijls omgeven door een randschrift. De zegels van steden waren veelal voorzien van poorten, torens en muren om de betekenis van de stad te laten zien.

Vanaf de twaalfde eeuw kunnen we verschillende soorten zegels onderscheiden: vorsten-, ridder-, ruiters-, gebieds-, heiligen-, geestelijken-, kloosters-, ambts-, stads-, kerk-, portret- en muntzegels.

Zegels kwamen voor afgedrukt op perkament en papier of (sinds de dertiende eeuw) hangend aan oorkondes of aktes, daaraan bevestigd door middel van zogenaamde zegelstaarten van perkament, linnen repen, zijden koorden of gevlochten henneptouw. Soms werden deze zegels beschermd tegen beschadiging in doosjes van goud, zilver, messing, zink of palmhout.

In de Middeleeuwen was de geldigheid van een contract of een ander geschreven document dikwijls afhankelijk van een zegel als waarborg van echtheid. Later werd ook een gegraveerde afbeelding van het wapen aan het hoofd van documenten geplaatst. Dit gebruik breidde zich uit tot officiële en zelfs onofficiële

correspondentie, als een middel om aan dergelijke stukken een voornaam en plechtig voorkomen te geven.

Pauselijke oorkonde uit 1118 met daaronder zijn zegel, bewaard in het museum voor kerkschatten van San Lorenzo in Genua.

Pausen en autoriteiten op juridisch gebied onderstreepten herhaaldelijk de belangrijkheid van zegels. Paus Alexander III (begin twaalfde eeuw - 1181) bijvoorbeeld bepaalde in 1166 dat alle documenten die aan de pauselijke rechtbank worden aangeboden, verzegeld moeten zijn en dat na

Stempel van het Utrechtse Domkapittel (college van kanunniken dat een bisschop bijstond in zijn bestuurstaken). veertiende eeuw.

de dood van getuigen elk geschreven document dat niet gewaarborgd is door een openbare autoriteit of voorzien van een authentiek zegel, van geen enkele waarde is. De Raad van Londen schreef in 1237 voor dat aartsbisschoppen, bisschoppen, abten, priors, dekens, aartsdekens, kapittels van kathedralen, colleges en kloosters en hun oversten verplicht zijn een zegel te bezitten. Edward I van Engeland (1239-1307) beval in 1307 dat elk klooster een zegel moest hebben en dat alle ongezegelde papieren waardeloos en zonder rechtskracht waren. Iedereen die iets betekende in de middeleeuwse maatschappij had uiteindelijk een zegel.

Vormgeving

De oudste zegels waren zeer eenvoudig en ruw bewerkt. Later werden ze steeds kunstzinniger, verfijnder van uitvoering en groter. Men kon ermee met zijn rijkdom pronken. Dikwijls waren de zegels voorzien van een afbeelding (bijvoorbeeld een leeuw of een stier) en een inscriptie. Vanaf de zevende eeuw voor Christus waren er ook zegels die enkel een inscriptie hadden (gewoonlijk twee regels, gescheiden door evenwijdige lijnen) wat een gevolg kan zijn van de afwijzing van beelden en een benadrukking van het persoonlijk moment. Mythologische voorstellingen ontbraken vrijwel geheel. De inscriptie bevatte vaak alleen de naam van de eigenaar van het zegel (soms ook van diens vrouw) en die van zijn vader; vaak werd naast de naam titel of rang vermeld. In later tijd kwamen er zegels die versierd waren met een eenvoudig randschrift of een monogram

Van het Dominikanenklooster van Winsum (1276 - circa 1580) is slechts één exemplaar van het **conventszegel** bewaard gebleven. Het is in de loop van de eeuwen enigszins beschadigd. Zowel de tekst van het randschrift als de afbeelding leveren problemen op bij de beschrijving en de interpretatie. Enkele dingen vallen op. 1. De beide vrouwenfiguren dragen beiden een kroon, waarvan die van de dame aan de rechterzijde iets meer versierd is. Deze versiering bestaat uit een aantal kleine streepjes in de vorm van waaiertjes op het hoogste punt van de kroontjes in het midden en op de beide zijkanten.

2. De vrouwenfiguur aan de rechterzijde draagt in haar linkerhand een bloemstengel met een bloem, mogelijk een lelie.

3. De tussen beide vrouwenfiguren zwevende figuur is volgens sommigen een engel, volgens anderen een kind, dat van de verder niet zichtbare rechterhand van de rechter dame als het ware omhoog lijkt te bewegen. De engel dan wel het kind draagt een aureool.

4. Het wiel dat de linker dame met haar linkerhand lijkt vast te hebben, is voorzien van vier sikkelvormige uitsteeksels, een soort messen dus.

5. Op de achtergrond van de voorstelling aan de bovenzijde zijn vier zespuntige sterren zichtbaar, namelijk een boven het hoofd en de aureool van het kind, een rechts onder naast de rechter dame, en twee wat grotere tussen beide dames onder het wiel.

6. Het aantal figuren onder de toog op het onderste deel van de voorstelling bedraagt niet drie maar vijf, omdat tegen de randschriften aan beide zijden nog duidelijk twee hoofdjes te onderscheiden zijn. Deze figuren lijken zich op te houden in een, sterk gestileerde, vlammenzee.

De 'ontlettering' van het randschrift, met name aan de linkerzijde, levert nogal wat problemen op, omdat de letters daar nogal verwrongen zijn.

Grootzegel van Frederik III (1452)

en ook zegels met zowel figuren als randschriften. In de Middeleeuwen waren portretzegels, die de gebruiker voorstelden, bijzonder geliefd.

Grootzegels

In de loop van de Middeleeuwen kreeg het zegel van de keizer, koningen en andere vorsten geleidelijk aan een steeds groter formaat. Tot één van de grootste behoorde het zogeheten groot keizerzegel van Frederik III (1415-1493), dat een diameter had van maar liefst 13 centimeter. Alleen al vanwege zulke afmetingen ging men deze zegels sinds de late Middeleeuwen aanduiden als het grootzegel.

Toen naar aanleiding van de Franse revolutie (1789) de soevereiniteit van de vorst overging naar de staat, werd het grootzegel van de koning ook het grootzegel van de staat. Ook

republieken lieten een eigen grootzegel maken om daarmee onder meer internationale verdragen te kunnen bezegelen. Grootzegels van republieken vertonen meestal het staatswapen (bijvoorbeeld de Verenigde Staten) of een allegorische afbeelding (bijvoorbeeld Frankrijk). Om die reden blijven ze doorgaans ook ongewijzigd. Hooguit worden de stempels vervangen wegens slijtage en wordt bij die gelegenheid de afbeelding stilistisch gemoderniseerd. In monarchieën laat daarentegen elke vorst direct na zijn inhuldiging of kroning een eigen grootzegel ontwerpen en vervaardigen met daarop zichzelf in vol ornaat afgebeeld.

Signet

Een signet is de kleinste vorm van een zegel en wordt vervaardigd door middel van een klein stempeltje of een zegelring. In dat laatste geval spreekt men ook wel van een **ringzegel**. Een signet kan gebruikt worden om de echtheid van een brief mee te bevestigen, maar werd meestal gebruikt om een brief zodanig mee te sluiten (te verzegelen) dat deze niet geopend kon worden zonder het zegel te verbreken. Op deze manier konden ook allerlei andere voorwerpen, zoals pakketten, dozen en kisten verzegeld worden. In de late Middeleeuwen werd

Een signetstempeltje van zilver met een monogram.

een signet in was afgedrukt, maar

na de ontdekking van zegellak in de tweede helft van de zestiende eeuw, werden zulke zegels in zegellak afgedrukt.

De zegelring die wordt gebruikt voor het vervaardigen van het signet van de paus heet de **Vissersring**. Deze ring wordt zo genoemd omdat hij een afbeelding vertoont van apostel Petrus, die ooit ook een visser was en volgens de traditie de eerste paus werd. Op de beeltenis werpt hij net een net in zee uit.

Vervalsing

Grote hoven stelden hoge beambten aan om het grootzegel van de landsheer of diens privézegel te bewaren. Overleed een persoon, dan werd diens zegelstempel plechtig, onder toezicht van

getuigen, vernietigd of onbruikbaar gemaakt. In notariële akten werd de vererving of overgang van een ambtszegel vastgelegd.

Alles werd in het werk gesteld om vervalsing van zegels te voorkomen. Dat was nodig, want vervalsing van documenten en zegels kwam in de Middeleeuwen op grote schaal voor, ook in de kerk. Om een bepaalde zaak te bevorderen, om een aanspraak kracht bij te zetten of om het

Twee zijden van het pauselijk zegel. De ene zijde: hoofd van Paulus en van Petrus. S(anctus) PA(ulus) S(anctus) PE(trus). De andere zijde: naam van de regerende paus.

prestige van hun klooster, land of eigen familie te verhogen, toeverden geestelijken en religieuzen, soms met vrome bedoelingen, documenten uit het niets te voorschijn. Paus Innocentius III (1198-1216) veroordeelde negen verschillende gevallen van vervalsing. De eeuwen daarop voerden openbare gezagsdragers een onafgebroken oorlog tegen vervalsters. Met zware boetes, brandmerking, verbanning en zelfs de doodstraf probeerden ze vervalsing te ontmoedigen. Een geestelijke die het zegel van een vorst vervalste, werd uit zijn ambt gezet, gebrandmerkt en verbannen. Ieder die een pauselijk document vervalste of liet

vervalsen, werd geëxcommuniceerd, samen met hen die daarbij hadden geholpen. Als geestelijken er bij betrokken waren, verloren ze hun ambt en inkomen, werden afgezet en overgedragen aan de wereldlijke rechtbank. Wie willens en wetens gebruik maakte van een vervalsing, kwam in aanmerking voor eenzelfde straf.

Om het maken van een vervalsing te bemoeilijken, gebruikte men een **contrazegel** (*sigillum secretum*): dit werd aangebracht op de achterzijde van het **grootzegel** (*sigillum authenticum publicum*), waarmee dit laatste werd bevestigd. Voor minder belangrijke documenten en vertrouwelijke brieven gebruikte men het **kleinzegel** (*sigillum ad causas*) of **geheimzegel** (vanaf 1408 consequent 'secreet' genoemd). Het grootzegel bleef bestemd voor de belangrijkste en meest plechtige oorkondes, zoals verdragen, wetgeving, hoge benoemingen, adelsbrieven en andere belangrijke privileges.

Afdruk van het geheimzegel van Karel de Stoute (1433-1477), hertog van Bourgondië, Brabant, Limburg en Luxemburg, graaf van Vlaanderen, Artesië, Bourgondië, Henegouwen, Holland, Zeeland en Namen.

Ook in onze tijd verbiedt de wet vervalsing van zegels:

'Met opsluiting van vijf jaar tot tien jaar worden gestraft:

Zij die hetzij rijksstempels, hetzij keurstempels die dienen voor het merken van goud of zilver, namaken of vervalsen.

Zij die van die nagemaakte of vervalste stempels of keurstempels gebruik maken.

Zij die muntstempels, -matrijzen of andere voorwerpen of middelen bestemd tot het vervaardigen van de munten, namaken of vervalsen.

De namakers of vervalsters van stempels, matrijzen, clichés, platen of andere voorwerpen of middelen die dienen voor het vervaardigen hetzij van zegels, hetzij van aandelen, schuldbrieven, rente- of dividendbewijzen, hetzij van biljetten aan toonder door de Staatskas uitgegeven of van bankbiljetten die wettelijk gangbaar zijn of waarvan de uitgifte door of krachtens een wet is toegelaten of in euro zijn uitgedrukt.' (W. 4.4.2001 - art. 7 - B.S. 23.6.2001).

Kerkzegels

Niet alleen in de Rooms-Katholieke Kerk werd een kerkzegel gebruikt, ook plaatselijke protestantse gemeenten die tijd van de kerkhervorming (zestiende eeuw) waren ontstaan, hadden er al gauw behoefte aan uitgaande brieven (doopbewijzen, bewijzen van openbare belijdenis) met een herkenningsteken te waarborgen. In verband met de strijd tussen de kerken en met name met de Rooms-Katholieke Kerk was het belangrijk dat de echtheid van door een kerkenraad (bestuur van een plaatselijke kerk) uitgegeven documenten vaststond. De synode van Dordrecht (vergadering van de gezamenlijke gemeenten) van een kerkzegel verplicht. Ze gaf daarbij richtlijnen waaraan een eigen kerkelijk zegel zou moeten voldoen. Het moet het karakter dragen van de kerkelijke gemeente en zo mogelijk in verband gebracht kunnen worden met de historie van de plaatselijke gemeente en met het eigene van de gemeente.

Na de Afscheiding van 1834 ontstonden de Christelijke Afgescheidene Gemeenten. De synode van deze kerken die in 1854 in Zwolle bijeenkwam, gaf een commissie opdracht een landelijk kerkzegel te ontwerpen. Een jaar later was het zegel gereed: een kerk op een rots.

Bij de Vereniging van 1892, werd het landelijke zegel afgeschaft en het aannemen van een zegel overgelaten aan de plaatselijke kerken. Vele van deze kerken hebben toen een kerkzegel gekregen.

Zegel van de Evangelisch Lutherse Kerk in Nederland, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Nederlandse Hervormde Kerk.

De gemeenten zochten naar een zegel waarin ze hun eigenheid of centrale boodschap konden uitdrukken. Ze ontleenden hun symbolen vaak aan bijbelteksten. Ook in de vormgeving van hun zegel wilden ze zich onderscheiden van andere kerken. Katholieke zegels waar vaak ellipsvormig in verband met de afbeelding van (meestal staande) heiligen. De protestantse gemeenten kozen voor de cirkelvorm (zinnebeeld van Gods oneindigheid en eeuwigheid).

Zegelstempels

Kerkzegels worden ook nu nog gebruikt als vignet op briefpapier en enveloppen. En, bij de moderne kerk die een eigen website heeft, vinden we op hun site vaak hun kerkzegel terug.

Zegel in overdrachtelijke zin

Het woord zegel wordt in de Bijbel meermalen in overdrachtelijke zin gebruikt. Voor Paulus was de besnijdenis een zegel (Romeinen 4:11). Ook de doop kon als zegel worden opgevat (2 Corinthe 1:21; Efeze 1:13; 4:30; Openbaring 9:4). De Corinthiërs waren voor Paulus zegel van zijn apostolaat (1 Corinthe 9:2). Alle dienaren van God worden met zijn zegel getekend (Jesaja 44:5; Ezechiël 9:4; Openbaring 7:2; 14:1). Christus zelf is de afdruk van Gods wezen (Hebreëen 1:3).

In christelijke teksten vanaf de tweede eeuw is er sprake van het 'zegel van de uitverkorenen': het eigendomskenmerk dat alle christenen in de doop hebben ontvangen en moeten bewaren (2 Clemens 7:6, Pastor van Hermas 72:3). De doop gold voortaan als zegel. De voorstelling dat het zegel van de uitverkorenen de naam van God draagt, maakte spoedig plaats voor die van het 'zegel van het kruis'.

Zegel (Grieks: *sfragis*) werd een nieuwe naam voor het kruisteken. Riten die in de vorm van een kruisteken werden verricht, werden verzegeling of bezegeling genoemd. Deze rituelen waren a. de handoplegging als zegeningritus ondermeer voor bruid en bruidegom en bij de intrede in het catechumenaat; b. de handoplegging / zalving als genezingsritus; c. de handoplegging als exorcisme; d. de handoplegging als rite voor verzoening van zondaars (de biecht); e. dezelfde rite gebruikt voor de verzoening van ketters; f. de handoplegging als rite van de geestverlening; g. de doophandeling in de Oost-Syrische en gedeeltelijk ook West-Syrische liturgie; de handoplegging als wijdingsrite. Zo bijvoorbeeld de zalving nadat de doop was toegediend: de priester tekende met zalf een kruis op het voorhoofd van de gedoopte. De zalving werd 'het onuitwisbaar zegel van de Heilige Geest' genoemd.

Transportakten van De Rode Hoed (Keizersgracht 102-102 te Amsterdam), voormalige remonstrantse schuilkerk, nu cultureel centrum.

Literatuur

- P. van Beek, G. Boelema, H.J.Ph.G. Kraajan, *Tekens van herkenning en verkondiging. Kerkzegels van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, Kampen: Kok, 1990.
- W.A. Belaerts van Blokland, D.P.M. Graswinckel, Elisabeth C.M. Prins e.a, *Nederlandsche kloosterzegels vóór 1600*. I: Benedictijnen, afl. I-X, 1935-1938. II: Cisterciënsers, afl. XI-XX, 1938-1948. III: Praemonstratensers, afl. XXI-XXIII, 1950-1952, 's-Gravenhage, 1935-1952.
- J.A. de Boo, *Heraldiek*, Bussum: Fibula van Dishoeck, 1967.
- Corpus Sigillorum Neerlandicorum, *De Nederlandsche zegels tot 1300 / afgebeeld en beschreven in opdracht en onder toezicht van de Nederlandsche Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam*, 's Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1937-1940.
- Toni Diederich, *Het graafschap en het hertogdom Gelre tijdens de bloeiperiode van het westerse zegel*, Gelre, Gelders, Gelderland: geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre.
- Toni Diederich, *Rheinische Städtesiegel*, Neuss: Neusser Druckerei und Verlag, 1984
- Wilhelm Ewald, *Rheinische Siegel*, Bonn: Peter Hanstein Verlag, 1931; Droste, 1993.
- Wilhelm Ewald, *Siegelkunde*, München, 1978.
- Stefan Frankewitz en G.H.A. Venner, *De zegels der steden en dorpen in het Overkwartier van Gelder: 1250-1798*, Venlo: Van Spijk, 1987.
- Bruno Bernard Heim, *Kerkelijke heraldiek van 1270 tot Johannes Paulus II*, Helmond: Altiora, 1980.
- L.G. Karper, "De geschiedenis van het Rijkswapen en het Koninklijk grootzegel", in: *De Nederlandsche Leeuw*, 1980, kol. 114-125.
- Erich Kittel, *Siegel*, Braunschweig: Klinkhardt & Biermann, 1970.
- T.L. Korporaal: *Als een lelie onder de doornen, Beschrijving van de kerkzegels van de Nederlandse Hervormde Kerk*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1996.
- J.K. Schendelaar, *Lutherse kerkzegels in Nederland*, Utrecht: Stichting Lutherse uitgeverij en boekhandel, 2000.
- A.P. van Schilfgaarde, *Zegels en genealogische gegevens van de graven en hertogen van Gelre, graven van Zutphen*, Arnhem, 1967
- M.V. Seton-Williams, *Babylon. Kunstschaten uit Mesopotamië*, Alphen aan den Rijn, 1981.
- Sigilla Ecclesiastica. Contactblad voor en door kerkzegelverzamelaars.* (van december 1957 - april 1963).
- J.H. de Vey Mestdagh, *Liber sigillorum. De zegels in het archief van de Ridderlijke Duitsche Orde Balije van Utrecht, 1200-1811*. Utrecht: Ridderlijke Duitsche Orde, Balije van Utrecht; Haren: Knoop & Niemeijer, 1995.

Bijlagen

In het vervolg geef ik voorbeelden van respectievelijk

1. amuletzegels
2. rolzegels
3. ringzegels en zegelringen
4. zegels van machthebbers
5. familiezegels
6. conventzegels
7. zegels van steden
8. grootzegels
9. kerkzegels
 - a. Katholieke zegels
 - b. Zegels van Hervormde gemeenten
 - c. Zegels van gereformeerde kerken
 - d. Zegels van Evangelisch Lutherse gemeenten.
 - e. Zegels van de sacramenten

Zegel van de vereniging (universitas) van leraren en studenten van Parijs.

Op het zegel zien we Maria met het kind (Jezus), geflankeerd door de heiligen Catharina van Alexandrië en Nicolaas; beneden hen zitten lezende studenten.

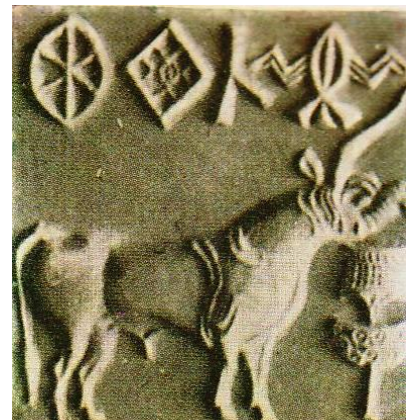
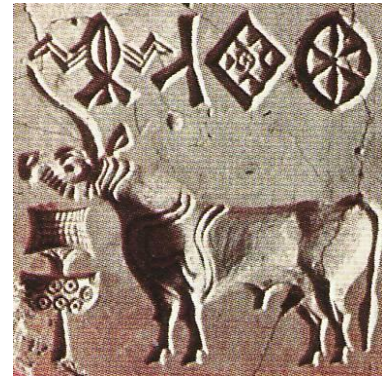
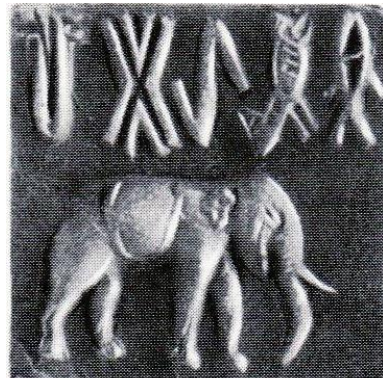
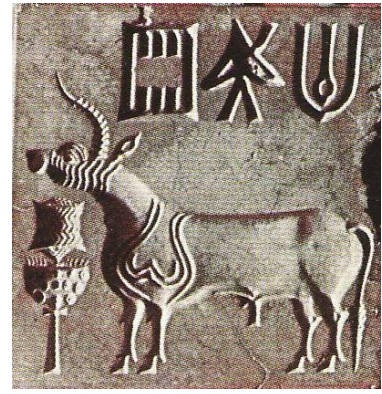
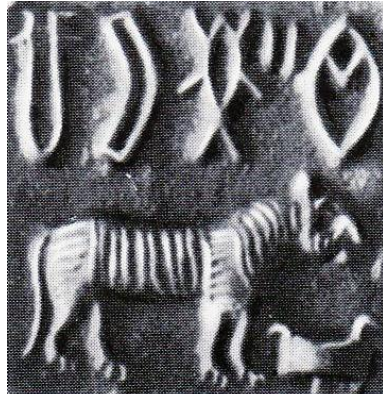
1. Amuletzegels uit de vallei van de Indus in centraal-Sind, circa 2500-2300 voor Christus.

Bij de vervaardiging werd de steen, gewoonlijk speksteen, eerst bewerkt met een zaag en vervolgens bijgesneden en geschaafd. De tekening werd uitgediept met behulp van een beiteltje en boortjes en vaak werden de zegels bestreken met alkali en daarna verhit om ze een wit glanzend oppervlak te geven. Gewoonlijk waren de zegels vierkant met aan de achterzijde een verdikking, die doorboord was, zodat ze gemakkelijk hanteerbaar waren en konden worden opgehangen.

De zegels zijn gewoonlijk 2 tot 4 cm in het vierkant en hebben op de rugzijde een doorboorde knop. Ze werden waarschijnlijk gebruikt om zakken of andere voorwerpen van een eigendomsbewijs te voorzien.

Het schrift verradt een verre verwantschap met vroege Soemerische en proto-Elamitische schrifttekens. Het is nog niet ontcijferd.

De figuren op de zegels zijn mogelijk religieuze symbolen en stellen wellicht goden voor. Zo is de stier met Nandin, het embleem van de hindoeëgod Sjiva geïdentificeerd en de tijger met die van godin Durga.

Bovenste rij: bizon, tijger, gehoornde os;
middelste rij: mogelijk een godheid, olifant, gehoornde os;
onderste rij: een gehoornde os, een neushoorn voor een kleine voerbak en een gehoornde os voor een niet-geïdentificeerd voorwerp.

2. Rolzegels

Een rolzegel is kleine cilinder van halfedelsteen of een ander duurzaam materiaal, versierd met diverse reliëfs die vaak een religieus karakter hadden. Door deze cilinders over klei of gesmolten was te rollen ontstond er een 'handtekening'.

Vanaf de prehistorische tijd, dat wil zeggen vanaf het zesde millennium voor Christus, werden er zegelstempels van klei of steen gebruikt. Oorspronkelijk kraste men de geometrische figuren in het oppervlak. Na de invoering van metalen gereedschappen konden er subtielere motieven worden gesneden, eerst in de zegelstempels en daarna ook in de rolzegels. Het rolzegel schijnt te zijn voorafgegaan aan het schrift.

Anders dan bij een zegelring kan een afdruk zijdelings zo ver voortgezet worden als men wil. Er ontstaat zo een bandvormige afdruk met translatiesymmetrie.

Rolzegels waren persoonlijke eigendomstekenen, die gebruikt werden voor de registratie van documenten. In het Midden-Oosten waren ze veel in zwang. Er zijn veel voorbeelden van zowel afdrukken als van de zegelstenen zelf gevonden bij opgravingen vooral in Irak, maar ook in bijvoorbeeld Sidon of Bahrein of zelfs in de Indus-vallei. De zegelstenen waren vaak ware kunststukjes van graveerkunst en uitgevoerd in kostbare materialen zoals lapis lazuli.

Omstreeks 2900 voor Christus zijn de zegels bijna geheel beperkt tot de *bullae* (klei-indrukken op balen goederen) en de afsluiters van kruiken. Het gebruik om de naam van de eigenaar of diens titel of beroep in spiegelbeeld in het zegel te graveren, zodat deze op de afdruk leesbaar was, begon omstreeks 2500 voor Christus. Sommige zegels behoorden aan koningen of leden van hun familie toe. Onder de beroepen die op de zegels vermeld staan, komt dat van schrijver het meest voor.

Vanaf het eerste begin zijn zegels voornamelijk voor economische doeleinden gebruikt. Het ontwerp en de inscriptie identificeerden de eigenaar en legaliseerden het voorwerp of document dat de afdruk droeg. Het zegel werd altijd gebruikt op bullae en stoppen van kruiken en diende tegelijkertijd als bescherming tegen diefstal van goederen die voor doorvoer waren bestemd of lagen opgeslagen.

Rolzegels. Van links naar rechts: twee figuren maken boter op een tafel, Sumerië, circa 3000 voor Christus; een koning die zit, houdt een medicijnflesje op, haematiet, Babylonië, circa 2000 voor Christus; twee zegels uit de Jemdet Nasr periode, circa 3250-2900 voor Christus; Assyrisch zegel, circa 1000 voor Christus; zegel uit de Jemdet Nasr periode, circa 3200-2900 voor Christus.

Rolzegel, kalksteen, Uruk, Mesopotamië , circa 4100-3000 voor Christus. Stieren in een korenveld (Musée du Louvre, Parijs).

Rolzegel, kalksteen, Uruk, Mesopotamië, circa 4000-3200 voor Christus. Vee in koestal (Musée du Louvre, Parijs).

Rolzegel, derde millennium voor Christus. Suzan (Nationaal Museum van Iran).

Rolzegel, speksteen, Uruk, Zuid-Mesopotamië, circa 3500-3200 voor Christus, Tell Bila, hoogte 4,2 cm.

Kapel met een naakte figuur die een halsnoer offert, gevolgd door een ander naakte figuur met een rol stof in de handen. Daarachter peddelen twee mannen in een boot weg. Op de hoge boeg en de achtersteven van de boot liggen takken. Daarboven een figuur die naar de kapel wijst. De figuren beelden waarschijnlijk een ritueel uit.

Rolzegel, kalsteen, Uruk, circa 3500-3200 voor Christus, hoogte 6 cm.

Kudde voor koestal met daarboven het symbool dat de kudde beschermt. Twee dieren komen uit de koestal. Voor beide dieren staat een stenen trog.

Rolzegel, kalsteen, Uruk, circa 3500-3200 voor Christus, hoogte 3 cm.

Dit tafereel heeft te maken met de god van de vruchtbaarheid, Tammoez. Het laat twee moeflons zien die elkaar aankijken; eronder ineen gestrengelde slangen met de adelaar Undugud erboven, de god die de voortplantingskrachten in de natuur voorstelt. Verschillende gewassen en dieren fungeren als zijn symbolen.

Rolzegel, Uruk, circa 3200 voor Christus, hoogte 4,3 cm.

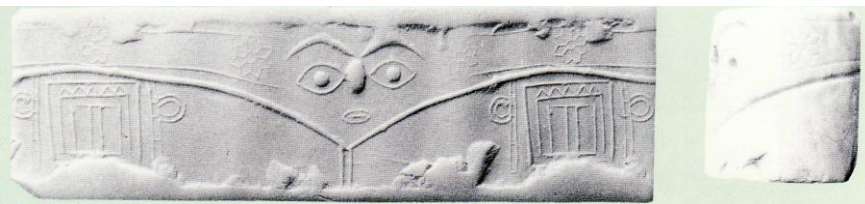
Gevecht om de kudden te beschermen. De leeuw staat op het punt de stier aan te vallen; de daarboven zwevende adelaar is Indugud. De adelaar, de boom met zijn jonge groen en de stier zijn symbolen van Tammoez, de god van de vruchtbaarheid.

Rolzegel, geglazuurd speksteen, Uruk/Jemdet Nasr, circa 3200 voor Christus, Chaffadsja, Sin tempel, hoogte 5 cm. Geometrisch patroon met een gegraveerd motief van verticale banden en gekruiste strepen, waarboven zich driehoeken bevinden. Er zijn twee punten en een cirkel naast de driehoeken die van elkaar gescheiden worden door een druppelmotief.

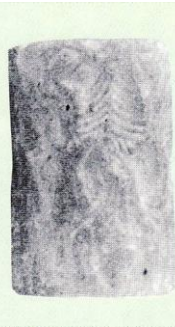
Rolzegel, kalksteen, Mesopotamië, circa 3200 voor Christus. Priester-koning en zijn helper voeden de dieren. (Musée du Louvre, Parijs).

Rolzegel, kalksteen, Mesopotamië, circa 2750 voor Christus, Tell Agrab, Sjara tempel, hoogte 4,5 cm. Links en rechts de voorgevel van de tempel. Boven het masker van de god bevindt zich aan beide zijden een rozet die de plantengroei voorstelt.

Rolzegel, Mesopotamië, circa 2750-2650 voor Christus, hoogte 3,5 cm. Halfgod met een vogelkop tussen twee leeuwen die hun voorklauwen uitslaan.

Rolzegel, Ur, circa 2650-2400 voor Christus. Een groep op hun achterpoten staande leeuwen.

Rolzegel, kalksteen, Mesopotamië, circa 2650 voor Christus, Tell Asmar, hoogte 3,3 cm.

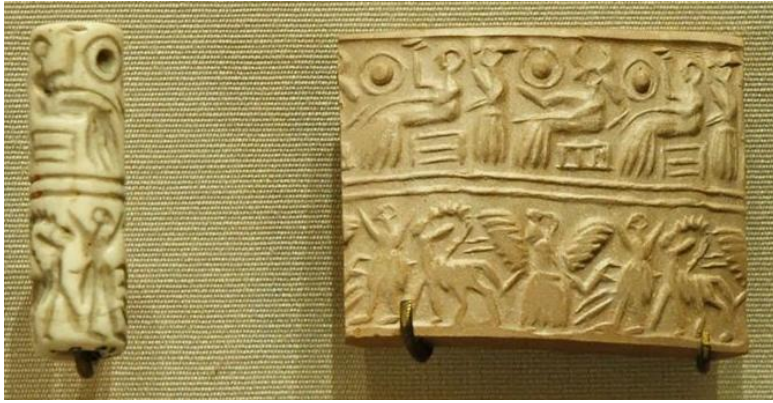
De zonnegod of bootgod op zijn schip. De god gebruikt een peddel en het gehoornde wezen dat de boegspits vormt, bedient zich van een vaarboom. Op de achtergrond staan de viervoeters en ploegen die meestal voorkomen op tafereelen waarop de zonnegod Sjamas is afgebeeld.

Rolzegel, lazuraarsteen, Ur, circa 2650-2400 voor Christus, hoogte 3,9 cm. Zegel van de priesteres van de goddelijke Gilgamesj. Op het bovenste deel zitten een man en een vrouw voor een tafel uit bekers te drinken; zij worden bediend door drie dienaren. Op het onderste deel staan zes dienaren en twee vazen; een derde vaas wordt aan een tuit vastgehouden.

Rolzegel, lazuraarsteen, Ur, circa 2650-2400 voor Christus, hoogte 2,3 cm. Een stier en een op zijn achterpoten staande leeuw, die door een naakte jager bij zijn staart wordt vastgehouden. In het midden houdt Gilgamesj de stier vast die wordt aangevallen door de leeuw. Rechts van hem steekt Enkidu de leeuw neer met een dolk, terwijl hij hem bij zijn staart vasthoudt.

Rolzegel, kalksteen, circa 2600-2340 voor Christus, Mesopotamië. Mythologische figuren. (Musée du Louvre, Parijs).

Rolzegel, Chalcedon, 2600 voor Christus, gevonden in de tempel van Ishtar te Mari. Helden vechten tegen dieren, (Musée du Louvre, Parijs).

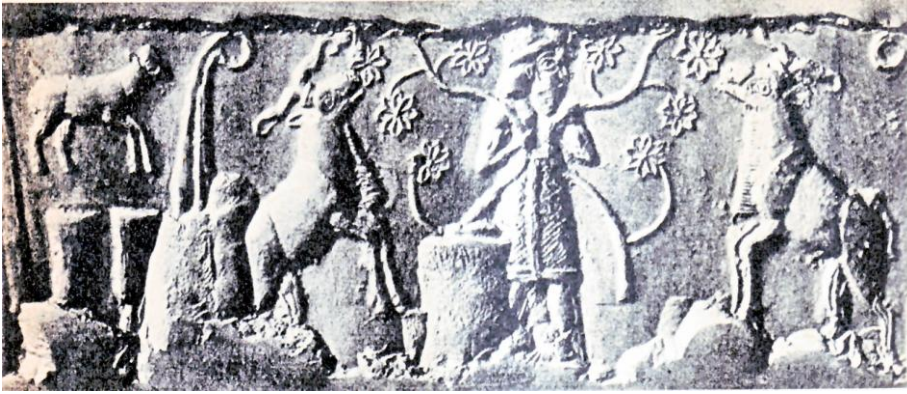
Rolzegel, kalksteen, Mesopotamië, circa 2600-2340 voor Christus. Vijf figuren gaan naar een pyramidevormig gebouw. (Musée du Louvre, Parijs).

Rolzegel, kalksteen, Mesopotamië, circa 2600-2340 voor Christus. Verering van de zonnegod Sjemesj. (Musée du Louvre, Parijs)

Rolzegel, groen serpentijn, Mesopotamië, circa 2350-2200 voor Christus (Londen, British Museum). De zonnegod Sjamasj baant zijn weg door de berg van het Oosten. Verder zijn te zien de belangrijkste zonnegoden van de akkadische dynastie die omsteeks 2350-2200 voor Christus over Mesopotamië regeerde

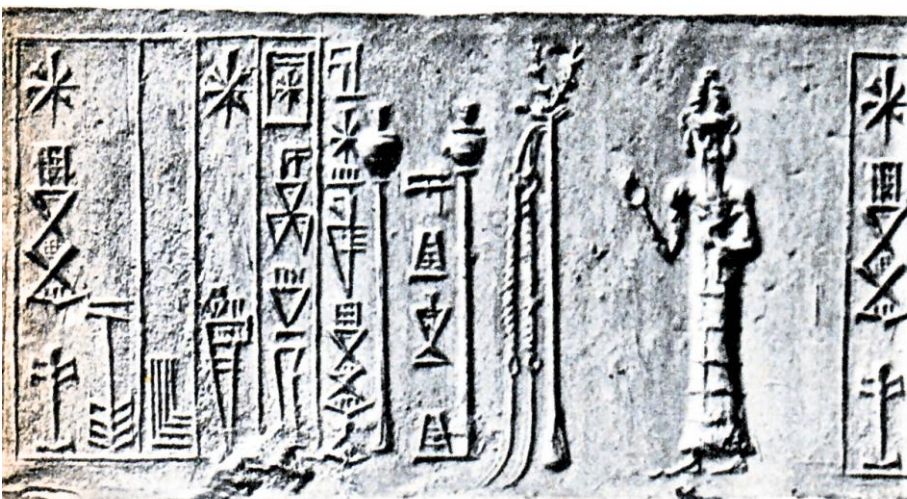
Vroeg Soemerisch stempel:
Dumuzi met levensboom
tussen schapen met manen,
Uruk.

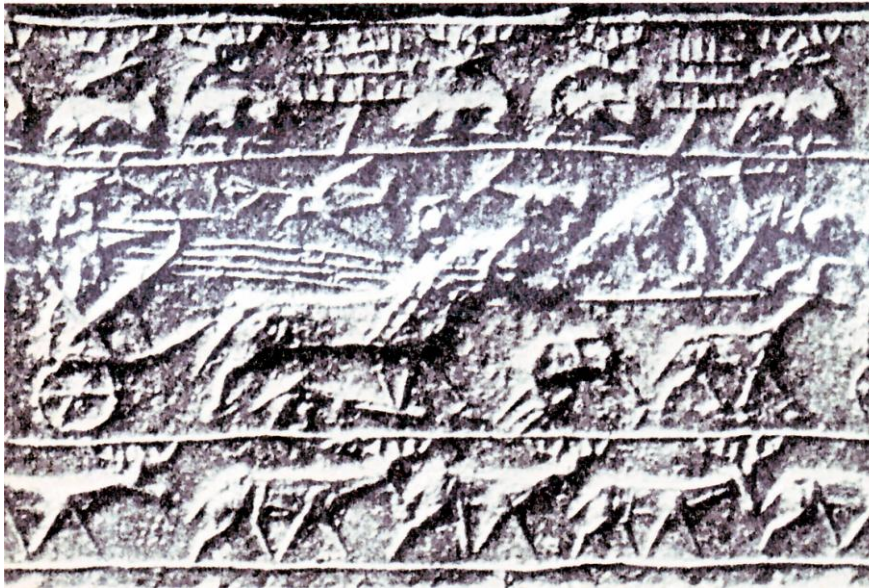
Vroeg-Soemerische
rolzegelafdruk met
geitmotieven. Uruk.

Akkadisch rolzegel van de
schrijver van koning
Sjarkalisjarri.

Rolzegelafdruk van de
lijfarts Urukagina van
Lagasi.

Rolzegelafdruk uit de Kassietentijd, achttiende tot zestiende eeuw voor Christus, Iran

Perzisch rolzegelbeeld met jachtscène.

Achaemenidisch rolzegelbeeld uit de Oxus-schat.

Rolzegel, hematiet, veertiende eeuw voor Christus, Cyprus. Vogels vallen antilopen aan. (Musée du Louvre, Parijs).

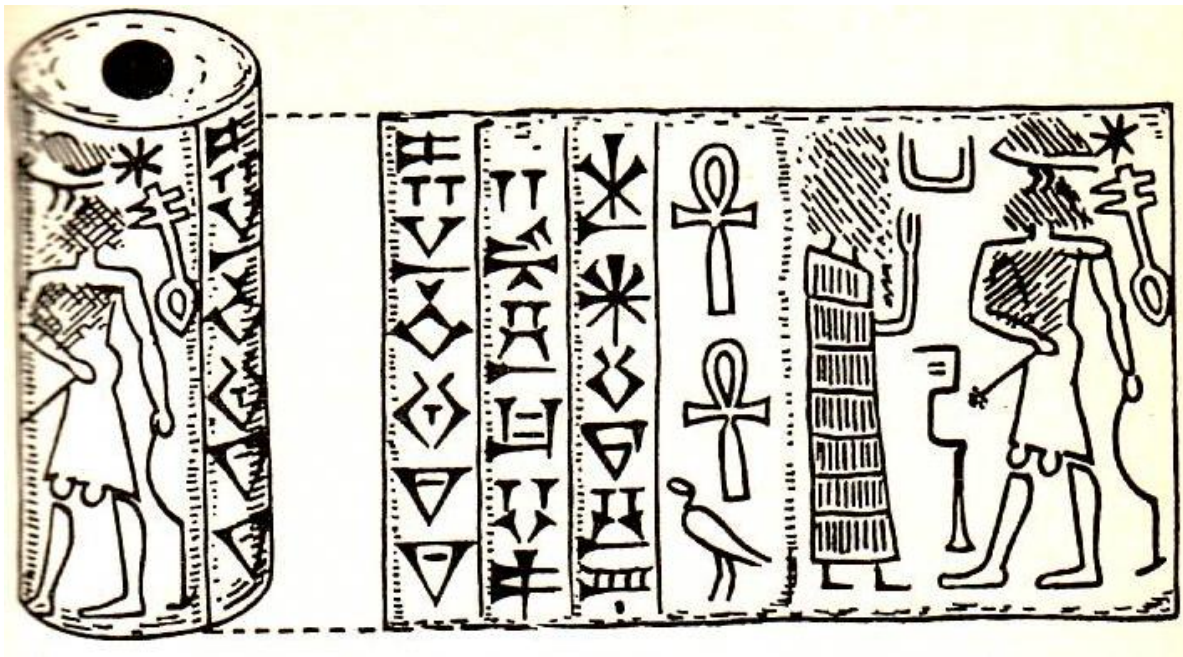
Rolzegel, hematiet, Mythologische voorstelling. Assur dat een monster aanvalt wordt bijgestaan door godin Staetiti. Negende tot achtste eeuw voor Christus, Assyrië. (Musée du Louvre, Parijs).

Rolzegel, chalcedon, zesde tot vierde eeuw voor Christus, Susa. (Musée du Louvre, Parijs).

Rolzegel, geel marmer, zesde tot vierde eeuw voor Christus, Susa. Erotische scène. (Musée du Louvre, Parijs).

Rolzegel uit Taanak, zwart syeniet, hoogte 3 cm, circa 1500 voor Christus).

Links in het Babylonisch spijkerschrift de naam van de eigenaar: Atanachilli, zoon van Habsu, dienaar van Nergal; in het midden tweemaal de Egyptische hiëroglief voor leven en een vogel; rechts een scène uit de Babylonische mythologie: links een godin in een gewaad gewikkeld met opgeheven arm, rechts een god met een gewaad tot op de knieën met een boog (?) en een korte knots, gezien de leeuwenknots (?) voor zijn voeten waarschijnlijk Nergal. Rechtsboven de ster van Ishtar, daaronder de hiëroglief voor 'schoon'. Dergelijke rolzegels waren gebruikelijk in Babylonië. Ze waren aan de binnenkant hol en werden aan een koord om de hals gedragen (Genesis 38:18).

Stempelzegel uit Megiddo (jaspis, 3,7 x 2,7 cm, circa 750 voor Christus). Leeuw met een opengesperde muil en de inscriptie (met Tiberiënzische punctuatie): 'Lisma 'ebed jarob'am - (zegel) van Sjema, dienaar van Jerobeam'.

Stempelzegel uit tell en-nasbe (onyx, 1,9 x 1,8 cm, circa 600 voor Christus) met de afbeelding van een vechtende haan en de inscriptie (met Tiberiënzische punctuatie): 'L.ja'azanjahu 'ebed hammelek - (zegel) van Jaänzanja, dienaar van de koning' (vgl. 2 Koningen 25:23)

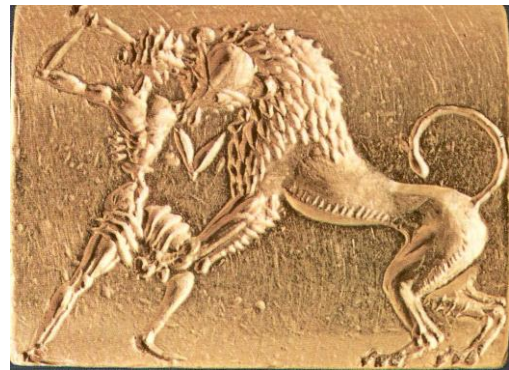
3. Ringzegels

Gouden ringzegel uit Mycene, zestiende eeuw voor Christus, doorsnede 3 cm, Athene, Nationaal museum. Gevecht van een held tegen drie vijanden. De ring behoorde tot de grafgriffen van een vrouw.

Gouden ringzegel uit Mycene, zestiende eeuw voor Christus, doorsnede 3,5 cm, Athene, Nationaal Museum. Hertenjacht.

Gouden zegelring uit Mycene, zestiende eeuw voor Christus.

Gouden ringzegel uit Mycene, zestiende eeuw voor Christus, Londen, British Museum. Een religieuze rite, afgebeeld naar Minoïsch model. Waarschijnlijk betreft het een vruchtbaarheidsritueel van de Myceense religie. De zon wordt voorgesteld als een stralenkrans.

Gouden zegelring uit Tiryns (Argolis), zestiende eeuw voor Christus, Londen, British Museum. Processietafereel: vier demonen dragen rituele vazen naar een op een troon gezeten godin. Een godin zit op een vouwstoel, met haar voeten op een voetbankje. Ze heeft een beker in haar hand. Achter haar een vogel die aan een valk doet denken. Voor haar een wierookstandaard. Vier demonen treden met kruiken op haar toe. Aan de hemel zijn zon en maan afgebeeld en vier korenaren.

Gouden zegelring uit een grafombe bij Knossos, Kreta, circa 1500 voor Christus, doorsnede 2,6 cm.

Een religieuze dans in een veld vol leliën. Het kleine figuurtje is waarschijnlijk de godin die op de gebeden van de vereersters verschijnt en de grote figuur in het midden is misschien dezelfde godin, tijdens haar verschijning onder hen. Op de achtergrond een soort slangen, een korenaar en een mensenoog.

Zegelringen uit de Nieuwe Paleisperiode in het Minoisch Kreta, circa 450 voor Christus.

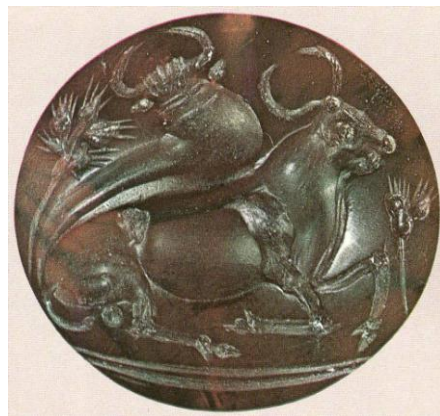
De diverse zegelstenen tonen verschillende dieren: chalcedoon gevat in goud: leeuw en temmers;

hematiet: leeuw valt een stier aan;

sardis: stieren

blauwzucht gevat in goud: leeuw en een vrouw (godin?)

sardonyx: godheid tussen gevleugelde griffioenen.

Gouden ringzegels van de Truskische adel, zesde eeuw voor Christus.

Gouden zegelringen, vierde eeuw voor Christus, Thracië.

Links boven:
Gravure van een staande man met een speer en een patera.
Rechts boven: mannenhoofd.
Midden: Gegraveerde kornalijn: een wagenmenner die zijn paarden drinkt.
Links onder: kornalijn met een dubbel mannenportret.
Rechts onder: Een rode jaspis met intagliowerk dat twee handen voorstelt die korenaren en een papaverknop vasthouden.

Gouden zegelringen uit Pompeï, eerste eeuw. De Romeinen droegen ringen of *anuli* aan de vingers van de linkerhand. Een zegelring gaf status aan de drager. En als hij van goud was, kon hij slechts toebehoren aan iemand uit de klasse van de senatoren. Rond 23 werd een wet afgekondigd die het gebruik van gouden ringen beperkte tot diegenen van wie de familie tenminste twee generaties om vrijheid geboren was. Welgestelden lieten een ring maken door een gerenommeerde cameesnijder. Minder rijken kochten kant en klare zegels. Ze zochten daar een steen uit met een voor hun situatie passend motief.

Zegelring met vismotief, circa 200 na Christus.

Op grond van de context waarin de ring gevonden is, wordt aangenomen dat we het motief van de twee vissen hier in christelijke zin moeten interpreteren. De letters van het Griekse woord voor vis - ICHTHUS - vormen de beginletters van de geloofsbelijdenis: Jezus (is) Christus, Zoon van God, Redder.

‘Maak geen godenbeelden, geen enkele afbeelding van iets dat in de hemel hierboven is of van iets beneden op de aarde of in het water onder de aarde’ (Deuteronomium 5:8) Op grond van deze woorden uit de thora wilden christenen in de eerste eeuw niets weten van het maken van voorstellingen. Toen het christendom zich meer en meer verspreidde, raakte het ‘beeldverbod’ op de achtergrond, vooral bij christenen van Griekse of Romeinse komaf. Die waren immers met afbeeldingen opgegroeid. Velen van hen droegen een zegelring die van een voorstelling was voorzien. Die voorstellingen waren niet willekeurig gekozen. Ze hadden betrekking op hun beroep, persoon of godsdienstige gewoonten.

In de tijd van Clemens van Alexandrië waren er zegelringen met allerlei motieven verkrijgbaar. Clemens adviseerde (omstreeks 180) om uit het brede aanbod naar een motief te zoeken dat ook een christelijke betekenis kan hebben. ‘Op onze zegelringen moet een duif staan, of een vis, of een schip met opgestreken zeilen, of een lier, zoals op de ring van Polycrates, of het anker dat Seleucus in zijn camee liet graveren; een visser kan ons herinneren aan de apostelen en de uit het water opgeviste borelingen. Maar men moet er voor oppassen geen idolen erop af te beelden: alleen de gedachte aan zoiets is verboden.’

Op deze gouden muntzegel uit de tijd van Sigismund (veertiende of vijftiende eeuw) staat een voorstelling van het wapen en de naam van de vorst en zijn beroemde voorganger Ladislav I, gekroond in 1077.

4. Zegels van machthebbers

Waszegel van Hendrik IV (1050-1106), koning en keizer van het Heilige Roomse Rijk (Stedelijk Museum Worms).

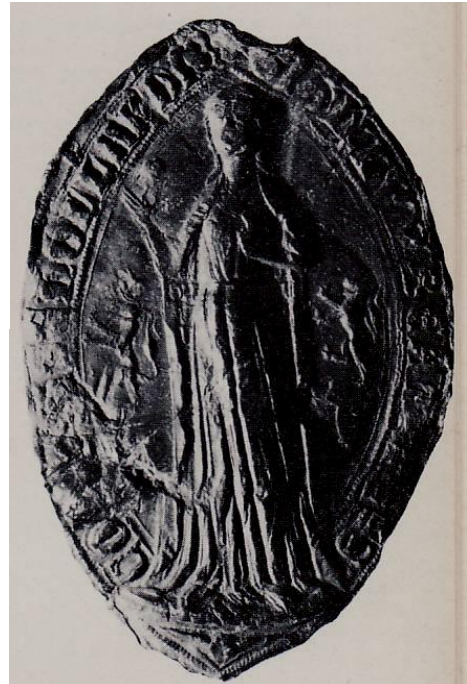
Zegel van Bertrand de Blanquefort, (1109-1169), grootmeester van de orde van Tempeliers van 1156-1169; omstreeks 1160.

Links: Zegel van Filips van den Elzas (1142-1191).

Rechts: Zegel van Frederik van Barbarossa (1122-1190) aan een diploma voor Hendrik de Leeuw, 1154. (Staatsarchief te Wolfenbüttel).

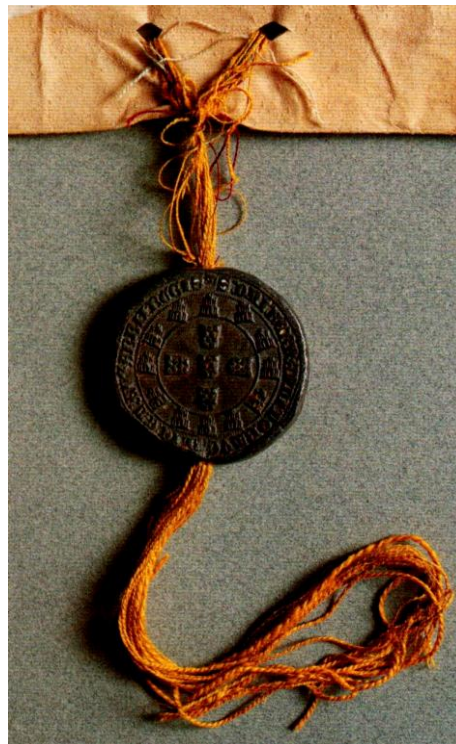
Rechts: Zegel van Beatrix van Vlaanderen-Dampierre (1255-1296), echtgenote van Floris V (1254-1296), hertog van Holland en Zeeland.

Links: Zegel van koning Alfonso II van Portugal (1185-1223), 1211, lood, 5,5 cm x 3,5 cm.
Randschrift voorzijde: SIGILUM D/(O) MINI ALFONSI;
keerzijde: REGIS PORT/GALIE.
In het midden staan vijf schildjes.

Rechts: Zegel van koning Dinis van Portugal (1261-1325), 1294, rode was, breed 5,5 cm.
Randschrift zijde en keerzijde: S(igilum): D(omi)NI: DIONISII: REGIS P(ortu)GALIE:ET:ALGARBII.
In het centrum staan vijf schildjes en er om heen de kastelen.

Links: Zegel van Pedro I van Portugal (1320-1367), 1357, lood, 4,6 cm diameter.
Randschrift zijde en keerzijde: S(igilum):D(omi)NI:PETRI:REGIS:PORTUGALIE:ET:ALGARBII.
De vijf kussentjes zijn bezet met metalen schijfjes in het centrum en afgeboord met kastelen.

Rechts: Zegel van koning Fernando van Portugal (1345-1383), 1374, lood, 4,1 cm diameter.
Randschrift zijde en keerzijde: S(igilum):D(omi)NI:FERNANDI:PORTUGALIE:ET:ALGARBII:REGIS.
De vijf kussentjes zijn bezet met metalen schijfjes in het centrum en afgeboord met kastelen.

Het zegel vertoont een portret van Edward III van Engeland (1312-1377). Hij zit als een keizer op zijn troon met de wereldbol in zijn hand.

Zegel van Magnus I Ladulås, koning van Zweden (1277-1290)

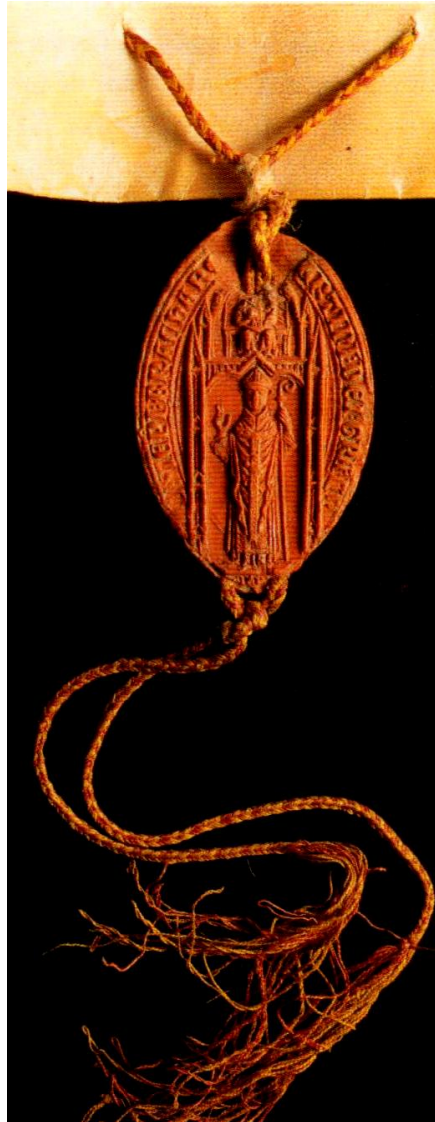
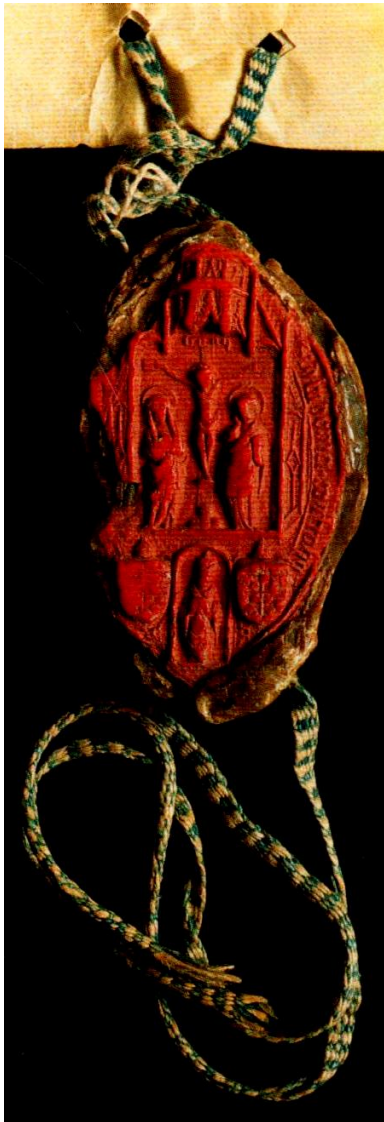
Zegel van Magnus Eriksson (1316-1374)

Zegel van Maximiliaan van Bourgondië (1514-1582) als admiraal ter zee.

Zegel van Albert van Mecklenburg (1338-1412).

Links: Zegel van Louis Coutinho, bisschop van Viseu en later van Coimbra, vijftiende eeuw, rode en gele lak, hoogte 7,5 cm. Twee delen. In het bovenste een kruisiging onder een gotisch baldakijn. In het onderste een prelaat met mijter in vooraanzicht geflankeerd door twee wapenschilden, waarboven mijters zijn geplaatst. Op beide schilden staat de voorstelling (in kwartieren) van de wapens van Oud-Portugal, en vijf zeshoekige sterren, met de wapens van de Coutinho's.

Rechts: Zegel van Martinho de Oliveira, aartsbisschop van Brega en primaat van Spanje, veertiende eeuw, rode lak, lengte 4 cm. Binnen het veld dat door een inscriptie wordt ingesloten een gotisch baldakijn boven een bisschopsfiguur. Boven het baldakijn zit Maria op haar troon; ze houdt het kind op haar linker knie.

Links: Zegel van Jaime van Portugal, aartsbisschop van Lissabon, vijftiende eeuw, rode en gele lak, 5 cm diameter. Het toont een bolvormig schild, eindigend op een punt, waarboven een lelie staat. In de kwartieren bevat het de wapens van Portugal-Avis en van Aragon.

Midden: Zegel van Maria Enes de Portel, veertiende eeuw, rode lak, 5,3 cm diameter. Zegel in rozetvorm van het heraldische type.

Rechts: Zegel van Teresa Martins de Albuquerque, veertiende eeuw, rode lak, 5,7 cm diameter. Zegel met facetten, waar in een uitspringende driehoek aan elke kant een half-cirkelvormige lob wordt omschreven. Binnen de driehoek staat een kruis afgebeeld, met negen kastelen bezet, dat aan elke zijkant vergezeld is van vijf schildjes. Drie leeuwen vullen de hoeken van de driehoek. In elke lob ziet men een lelie.

5. Familiezegels

Voor 1389 bezegelden de leden van het geslacht Van Der Goude, die ook schouten van de stad Gouda waren, de stukken met hun eigen familiezegels. Jan van der Goude (1375-1411) voerde als wapen een zilveren dwarsbalk, van boven en van onder vergezeld door drie gouden sterren. Het gemeentewapen van Gouda lijkt een gespiegelde versie van het familiewapen.

Zegel (ex libris) van Romé, Tilly, Peter en Carola Fasol (1983).

Het zegelontwerp is gebaseerd op een oorspronkelijke toespeling op de drager van de familienaam Fasol. Deze luidde: "een man met maar twee noten op zijn zang". Een toespeling van pretentieuze ingetogenheid, als het ware een spreuk in de 'notendop'. De Latijnse variant ervan werd geschreven door Jan Steeghs, die naar het muzikale van de naam verwijst met metrische en lyrische elementen. Gerard Obbens gaf vorm aan devies en familieteken.

DEVIES

De toespeling op de naam heeft het karakter van een devies: *Et binis modo tonis, certé carmina fiunt* (Ook met maar twee noten, kun je echt wel liederen maken).

De relatie tussen de muziknoten uit de familienaam en de notenboom ligt voor de hand. Daarom staat binnen het rondgeschreven devies een volle notenboom, boven een sol-sleutel met de noten f en g (fa-sol).

Familiewapen dat mogelijk door de familie Floren / Fleuren is gebruikt.

Rechts: Zegel van een lid van de Friso-familie. Friese strijder met kuif en polsstokspeer, circa 1350.

6. Conventszegels

Conventszegel van de abdij van Rijnsburg, ivoor, 1340. Boven het kruisteken in het randschrift een oblong uitsteeksel.

Maria met Christuskind op schoot. Byzantijns gewaad, het hoofd bedekt door een doek. In de linkerhand een takje (lelie). De rechterhand ondersteunt het Christuskind, dat met beide handen naar het takje grijpt. Het draagt een lang gewaad. Kruisnimbus.

Randschrift: SCA MARIA . IN RINESBURCH

Conventszegel van de Sint-Odulphusabdij van Statere, 1383, met een afbeelding van Maria met het Christuskind en ter weerszijden een knielende monnikfiguur.

Laat middeleeuws zegelstempel Heesbeen (Heusden), voorzijde en achterzijde, hoogte 4,5 cm, breedte 2,5 cm.

Zegenende Christus, afgebeeld met lendendoek, borstwond, aureool en de naar zijn kruisdood verwijzende staf. Hij is gezeten op een troon met een baldakijn dat lijkt op het dak van een kerk met een transept, vieringtoren en twee torens. Het randschrift luidt: "OSANNA FILI DAVID" ("OSANNA F" op het stempel links, en op de zegelafdruk rechts, "ILI DAVID" op het stempel rechts, en op de zegelafdruk links). Mattheüs 21:9: Hosanna, de zoon van David.

Conventszegel Oostbroek, groene was, Ø 4,5 cm, 12 juli 1323.

St. Laurentius, liggend op een rooster, waaronder duidelijk zichtbaar de brandende kolen. Boven de martelaar een engel, die met beide handen een doek vasthoudt met daarin een kindergestalte (symbolische voorstelling van de ziel van de heilige). Uit Nederlandse kloosterzegels vóór 1600 (1936).

7. Zegels van steden

Stadszegel van Deventer, 1271.
Het zegel vertoont een halfronde stadsmuur met kantelen. In het midden daarachter staat een grote poorttoren met kantelen en een zadeldak. Die toren wordt geflankeerd door twee kleinere torens. Het randschrift luidt: + SIGILLUM CIVITATIS DAVENTRIE (zegel van de stad Deventer).

Het oudste stadszegel van Nijmegen uit 1265, waarvan het randschrift luidt: SIGILLUM BURGERIENSIVM DE NUMEGEN (zegel van de burgers van Nijmegen).

Zegel van de stad Aalst.

Zegel van Aalst in gebruik van 1399-1559.

Rechts: Stadszegel van Hoorn, 1361.
Het zegel toont een tot jachthoorn omgebouwde koehoorn, die de naam van de stad tot uitdrukking brengt. De eenhoorn, een ontelbaar fabeldier waaraan bijzondere krachten worden toegekend. Hij kwam ook voor in het wapen van de bisschop van Utrecht en symboliseerde daar het geestelijk gezag van deze kerkvorst. De stad Hoorn gaat tegen het einde van de 16^e eeuw een zittende eenhoorn als schildhouder gebruiken.

Links: Middeleeuwse zegel van de stad Amsterdam, vervaardigd na de toekenning van haar stadsrechten omstreeks 1300.
Rechts: Gevelsteen aan de munttoren.

8. Grootzegels

Een grootzegel is het belangrijkste zegel van een vorst of van een staat. Het werd en wordt gebruikt als waarborg voor de echtheid van de belangrijkste en meest plechtige oorkonden en documenten. Grootzegels zijn, vanwege hun grootte, bijna altijd van was, maar tegenwoordig worden ze ook vaak met een speciale pers of tang in reliëf op het betreffende document gedrukt. Het bewaren van het grootzegel is de taak van de grootzegelbewaarder. Dit was in het verleden vaak een apart ambt aan het hof of was gecombineerd met dat van kanselier. Tegenwoordig wordt het grootzegel meestal bewaard door een minister.

Grootzegel van de Staten-Generaal, 1578.

Voordat Nederland in 1813 een monarchie en in 1795 een eenheidsstaat werd, vormde dit gebied sinds 1578 de Republiek der Zeven Provinciën of Zeven Verenigde Nederlanden. Het hoogste gezag lag niet bij een vorst, maar bij de verenigde vergadering van de provinciale Staten, de Staten-Generaal. Op 11 september 1578 besloten de Staten-Generaal dat een eigen grootzegel vervaardigd diende te worden met daarop de afbeelding van een gekroonde heraldische leeuw met in de ene klauw een zwaard en in de andere een bundel van 17 pijlen, bijeengehouden door een band met daarop het woord CONCORDIA (eendracht). Deze pijlen staan symbool voor de toen nog Zeventien Provinciën die de Staten-Generaal formeel gezien pretendeerde te vertegenwoordigen. Het randschrift luidde: SIGILLVM ORDINVM BELGII. Het contrazegel vertoonde een volk met daaruit een hand, die eveneens een bundel van 17 pijlen vasthoudt. Het randschrift hierbij luidde: VIRTVS VNITA FORTIOR (Eendracht maakt macht).

Op 27 juli 1662 besloten de Staten-Generaal tot de vervaardiging van een nieuw grootzegel, dit keer met slechts zeven pijlen in de klauw van de leeuw.

De stempels voor dit grootzegel werden vermoedelijk bewaard door de raadpensionaris, officieel de juridisch adviseur van de Staten van Holland, maar in de praktijk vaak de hoogste en invloedrijkste ambtenaar van de Republiek.

Grootzegel van Frankrijk, 1848.

Afgebeeld is Juno als personificatie van de vrijheid, omringd door symbolen voor kunst, landbouw en industrie. Het randschrift luidt: RÉPUBLIQUE FRANÇAISE, DÉMOCRATIQUE, UNE ET INDIVISIBLE. Op de achterzijde staat de tekst AU NOM DU PEUPLE FRANÇAIS, omringd door een lauwerkrans en het motto: LIBERTÉ, ÉGALITÉ, FRATERNITÉ. Dit zegel is vervaardigd naar aanleiding van de stichting van de Tweede Republiek in 1848.

In reliëf afgedrukt grootzegel van de Bondsrepubliek Duitsland. Afgebeeld is de heraldische adelaar uit het wapen, omringd door een lauwerkrans.

9. Kerkzegels
a. Katholieke zegels

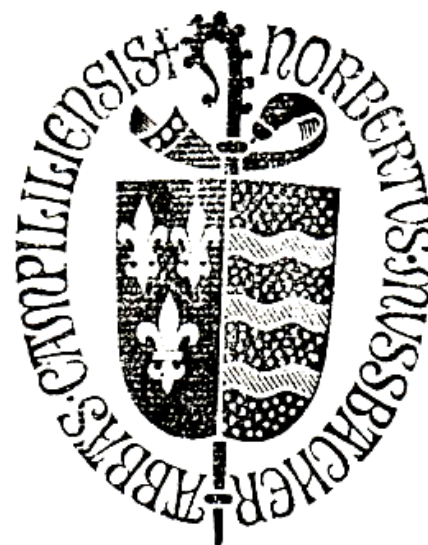
Links: Zegel van paus Johannes Paulus I (1912-1978), ontworpen door Bruno Bernard Heim.

Rechts: Zegel van de cisterciënzer abt Bernard Kaul.

Links: Zegel van paus Johannes Paulus II (1920-2005), ontworpen door Bruno Bernard Heim.

Rechts: Zegel van de abdij Lilienfeld.

Links: Ouwelzegel van Leo Ferdinand Dworschak, bisschop van Fargo (Noord-Dakota, USA).

Rechts: Het rubberstempel van parochie Pfyn (Zwitzerland), ontworpen door Bruno Bernard Heim.

b. Zegels van Hervormde Gemeenten

Zegel van de Hervormde Gemeente te Zevenaar. Zeven aren schieten op. De aar is in de Bijbel symbool van Christus. Hij is het brood dat leven geeft (Johannes 7:35). Ze staat ook symbool voor het avondmaal / de eucharistie. In algemene zin is de korenaar zinnebeeld van de lente. Welke associaties meespeelden bij het kiezen van zeven aren is niet bekend. Mogelijk leidde alleen de naam Zevenaar ertoe zeven aren te gebruiken en waren er geen diepere gedachten. Dit lijkt onwaarschijnlijk, want in de tijd dat het zegel ontstond, hechtte men niet alleen aan de letterlijke betekenis van iets, maar zocht men ook naar een symbolische. Wellicht speelden daarom allerlei associaties een rol die verbonden waren met het Bijbelse spraakgebruik over aren en het getal zeven.

Zegel van de Herv. Gemeente te Lemelerveld. Ontwerp: ds. Leen den Besten, 1988, met gebruikmaking van de houtsnede 'Liggend ree' (1927) van J. Schonk (1889-1976). In het veld van Lemele (Lemelerveld) zie je nog wel eens een ree grazen of in het gras liggen herkauwen. Een rustig grazen of in het gras liggen verwijst voor de Hervormde Gemeente naar het visioen van gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping, het visioen ook van Openbaring 21:1-7 (God zal bij de mensen wonen; elke traan zal Hij drogen; rouw, verdriet zullen niet langer voorkomen). De gemeente wil in dit visioen blijven geloven en van daaruit de vlam van de hoop brandend houden en net als Dorcas (haar naam betekent ree, Handelingen 9:36) eraan werken dat dit visioen stukje bij beetje werkelijkheid wordt.

Zegel van de Hervormde Gemeente te Brouwershaven. *Deus portus naufrago securus* (God is een veilige haven voor de schipbreukeling). Ontwerp: J.H.M. Beek, naar een idee van ds. D. Schneider, 1984.

Zegel van de Herv. Gemeente te Wilnis. *Solitudo florebit ut lilium* (ontleend aan Jesaja 35:1: de woestijn zal bloeien als een roos; solitudo = woestijn; lilium = roos, lelie). De naam Wilnis komt mogelijk van woestijn. Ontwerp: dhr. Felder, naar een idee van Dr. J.H. van de Bank .

Zegel van de Hervormde Gemeente te Goedereede.
Het zegel toont de toren van Goedereede zoals die in vroeger tijd dienst deed als baken voor de scheepvaart. De lichtbundel van de toren valt op de vlag in top van het schip. Het schip verbeeldt de kerk. De vlag in de top (met het christusmonogram) geeft aan dat het schip toebehoort aan Jezus Christus. Het schip koerst aan op de haven en wordt op haar weg door het licht geleid. In zijn geheel doet het zegel ook onwillekeurig denken aan het bekende gezang "Het sloopje onder Jezus hoede".
De belijdenis van de gemeente is Johannes 1:5: 'Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet kunnen doven.'

Zegel van de Hervormde Gemeente te Putten.
De naam van de gemeente wordt uitgebeeld: een vrouw is aan het waterputten. Het motief van de vrouw in rouwkleding verwijst naar wat er in dit dorp in 1944 gebeurde: zeshonderd onschuldige mannen werden naar Duitse concentratiekampen gevoerd; slechts enkelen keerden terug. In het opengeslagen boek wordt het rampjaar vermeld maar ook verwezen naar naar Jesaja 54:7 (De Heer die je heeft vrijgekocht, zegt: 'Een korte tijd liet ik je alleen, maar ik haal je weer bij me, want diep ben ik met je begaan) In het randschrift wordt verwezen naar Openbaring 21: 6 (Ik ben de alfa en de omega, het begin en het einde. Wie dorst heeft, krijgt van mij gratis te drinken uit de waterbron van het leven').

Zegel van de Hervormde Gemeente te Zelhem.
Ploegende boer tegen zon met wolken met daaronder enkele aren koren met een banderol waarin de tekst: 1Cor. IX-10
Randtekst: *Debet in spe qui arat arare* (Wie ploegt moet ploegen op hoop).
Ontwerp: Derk Jan Abelskamp (1998-1956), artistieke uitwerking in 1956: Hubert Joseph Poyck.
De voorstelling van de ploegende boer en de zon gaat terug op het Zelhemse gemeentewapen.

Zegel van de Hervormde Gemeente te Katwijk aan Zee.
Tot 1941 voerden Katwijk-Binnen en Katwijk aan Zee hetzelfde zegel.
Katwijk is genoemd naar de stam der Katten. In 1941 werd op initiatief van ds. P. Pras in Katwijk aan Zee een nieuw zegel ingevoerd. Op het zegelveld een in nood verkerend schip met kapot gewaaid zeilen, met daarvoor het anker van de hoop.
Randschrift: Catti Aborgines Batavorum = De Katten zijn de stamvaders der Batavieren.
Hebr. 6:19a: 'De hoop is als een betrouwbaar en zeker anker voor onze ziel.'

c. Zegels van Gereformeerde Kerken in Nederland

Links: Zegel van de Geref. kerk te Amsterdam-West. Gelijkzijdige driehoek, bijbel, kruis, stralende zon, chi-rho-teken, alfa en omega, Uit hem, door hem en tot hem zijn alle dingen; 9 oktober 1987.

Rechts: Zegel van de Geref. kerk te Apeldoorn. Leliën tussen doornen. Hooglied 2:1: 'Ik ben een lelie van de Saron, een wilde lelie in het dal.'

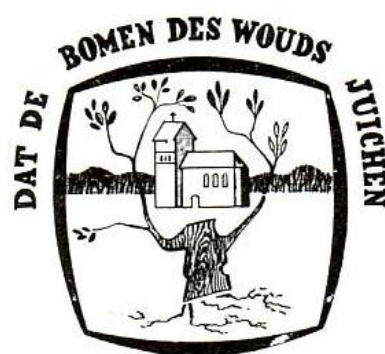
Zegel van de Geref. kerk te Amsterdam-Overtoom. Lam met aureool, chi-rho-teken, alfa en omega, Apoc. VII:17. viae dux ad vivos fontes aquarum (Openbaring 7:17 - een lam zal hen leiden tot de waterbronnen van het leven). Ontwerp: dr. Mandenstein, na 1926.

Rechts: Zegel van de Geref. kerk te Anjum. Boom, die een wiekenkruis vormt, duiven.

Links: Zegel van de Geref. kerk te Breda. Ontwerp: Petter, Bezemer en Nagelkerke, 1955.

Rechts: Zegel van de Geref. kerk te Broeksterwoude. Kerk binnen takken van uit moeras opgroeiende boom.

Links: Zegel van de Geref. kerk te Blaricum, Laren en Eemnes. Kruis omringd door vruchtdragende druif, zonnestralen.

Rechts: Zegel van de Geref. kerk te Boeekhout. Op de achtergrond damasceerwerk, Hugenotenkruis, omlaag vliegende duif, bijbel, OT en NT, alfa en omega, 1 Cor. 3:11 (Niemand anders kan een ander fundament leggen dan er al ligt: Jezus Christus), 1955 (inst. jaar), vier cho-rho-tekens in cirkeltjes. Ontwerp: Rik Keutericks, ca. 1956

Links: Zegel van de Geref. kerk te Brouwershaven.
Kruis en anker in golven. *Spes sicut anchoram habemus animae tutam et firmam et incedentem ad interiora velaminis, Hebr. 6:19* (De hoop is als een betrouwbaar en zeker anker voor onze ziel, en gaat ons voor tot voorbij het voorhangsel).
Ontwerp: ds. P.L.Schuddebeurs, 1955.

Rechts: Zegel van de Geref. Kerk te Buitenpost.
Vis, duif, Zijt dan allen één.
Ontwerp: Sjoerd Venema, 1965.

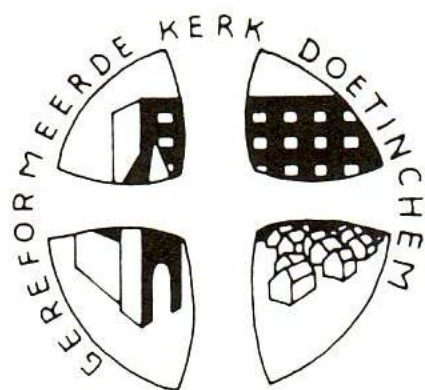
Links: Zegel van de Geref. kerk te Denderleeuw.
Klimmende leeuw, zespuntige ster, golven; zie, de leeuw uit de stam Juda, de wortel Davids, heeft overwonnen, Openbaring 5:5.
Ontwerp: ds. P.L. Schuddebeurs, ca. 1960.

Rechts: Zegel van de Geref. Kerk te Dieren.
Wolf en lam liggen tesamen.

Links: Zegel van de Herv.Geref. kerkgemeenschap te Doesburg.
Vier naar windstreken vliegende duiven.

Rechts: Zegel van de Geref. kerk te Doetinchem.
Achter uitgespaard Grieks kruis: kerkgebouw, flats woningen. In gebruik sinds ca. 1957.

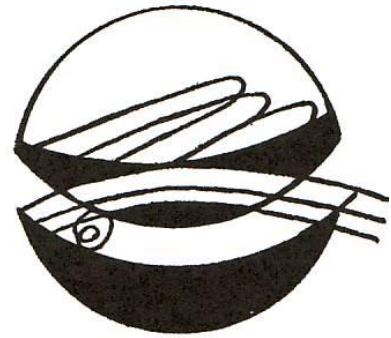
Zegel van de Geref. kerk te Dubbeldam.
Woonwijk met in het midden kerk. Gen 26:22 (Hij groef weer een put. Hierover ontstond geen onenigheid. Hij noemde hem Rehobot, 'want', zei hij, 'nu heeft de HEER ons ruimte gegeven in dit land en kunnen wij ons uitbreiden.').

Rechts: Zegel van de Geref. kerk te Enkhuizen.
Chi-rho-teken, alfa en omega, vis.
Ontwerp: S. Spoelstra, 1955.

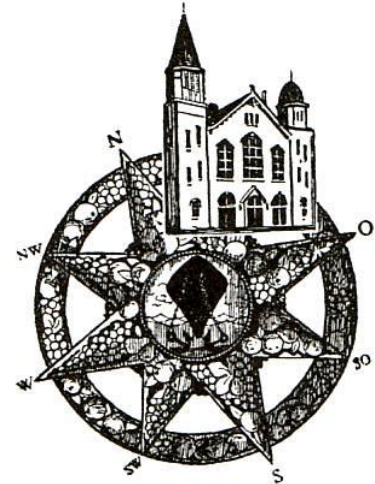
Links: Zegel van de Geref. kerk te Groningen. Ark op het droge. *Occlosit Dominus pro eo* (De Heer sloot (de deur) achter hem).

Rechts: Zegel van de Geref. kerk te Rotterdam-Alexanderstad. Mand met brood en vis.

Links: Zegel van de Geref. kerk te Klundert. Stralende zon boven stad, land en water, alfa en omega.

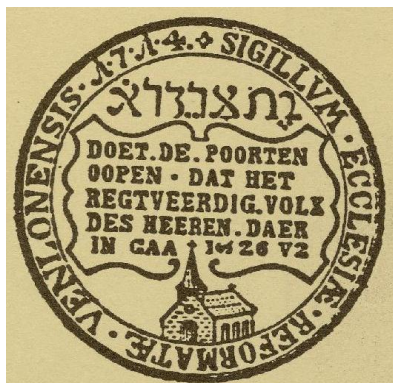
Rechts: Zegel van de Geref. kerk te Rotterdam-Feijenoord. Kompas met in het centrum een verankerd schip, kerkgebouw.

Links: Zegel van de Geref. kerk (Ecclesiae Reformatae) te Schoonebeek. Stralend kruis, duif, alfa en omega, ja-knikker. MDCCCLIX (1859, stichtingsjaar).

Rechts: Zegel van de Geref. kerk te Velp. Schip onder zeil met kruis. Ontwerp: S.J.F. Bosch, ca. 1941.

Links: Zegel van de Protestantse Gemeente te Warmond, sinds 2004. De gemeente weet zich geïnspireerd door de Heilige Geest, die haar wind in de zeilen geeft, bij stormen het scheepje van de kerk leidt en bij tegenwind toch vooruitgang geeft. Het teken van het kruis in de mast, het symbool van Christus op de voorplecht.

Rechts: Zegel van de Reformatorische kerk van Venlo 1714. Boven dit schild leest men in Hebreeuwse letters: Beet-ha-Venlo. Dit betekent: het huis - de tempel- van Venlo. Men kan ook lezen: Beth-Aven lo, wat betekent: geen huis van afgoden.

d. Zegels van Evangelisch Lutherse gemeenten in Nederland

Zegel van de Evangelisch Lutherse Gemeente te Rotterdam.

Dit zegel toont het beeld uit Openbaring 12:1, 2, 6 en 14. De vrouw bekleed met de zon en de maan aan haar voeten. Op haar hoofd een kroon met 12 sterren. Zij heeft 2 grote vleugels. Boven het zegel staat in Hebreeuwse tekst het woord Immanuel. het randschrift is: sigill. ecclesiae. Rotterdams sub symb. Augst. Confes (zegel van de kerk van Rotterdam onder belijdenis van de Augsburgse Confessie). Het zegel is waarschijnlijk ontworpen door Ds. Hirnius.

Zegel van de evangelisch Lutherse Gemeente (de kerk van de onveranderde Augsburgse Confessie) te Stadskanaal

Ontwerp: dhr. Van Beekum, omstreeks 1955.

Zegel van de Evangelisch Lutherse Gemeente te Rotterdam heeft uit 1642. Het laat zien een vliegende duif met een olijftak met daaronder de woorden Pax vobis: vrede zij U. Het randschrift luidt: sig. ecc. Rot. sub.symb.invar. conf. Aug. 1642 (zegel van de kerk van Rotterdam onder van de onveranderde Augsburgse belijdenis). Een kleine versiering tussen de eerste en laatste letters doet aan de Lutherroos denken. Het zegel is ontworpen voor de afgescheiden gemeente van Hirnius, maar bleef daarna nog als Rotterdams zegel in gebruik

Zegel van de lutherse gemeente te Leiden, 1605 of kort daarna.

Het randschrift luidt: SIGILLUM. LUTHERANAE. ECCLESIAE. LEYDENSIS *

de overwinnende Mensenzoon, met een stralenkrans om het hoofd, in de mond een tweesnijdend zwaard, in (hier om) de rechterhand zeven sterren. Hij staat in een tot aan de voeten reikend gewaad, een gordel om de heupen, temidden van de zeven kandelaren. Aan zijn voeten ligt de ziener van Patmos, Johannes met gevouwen handen aanbeddend neergeknield (Openbaring 1:12-18). Met dit beeld worden de zeven Klein-Aziatische gemeenten voorgesteld als zeven kandelaren en hun voorgangers als zeven sterren. De gemeente Kolosse ontbreekt: zij was door een zware aardbeving in 66 na Chr. verwoest.

e. Zegels van de sacramenten

Zegel van de zeven sacramenten.

In het middelpunt de verbinding tussen de Griekse letters X (Chi) en P (Rho). Het zijn de eerste twee letters van de titel van Jezus van Nazareth: CHRistus dat wil zeggen Messias, de Gezalvde. Links en rechts: Alfa en Omega: de eerste en de laatste letter van het Griekse alfabet (Deze letters staan ook altijd op de Paaskaars). Daaromheen een bandkroon met parels: de zeven sacramenten.

Vanuit dit centrum gaan in vier richtingen ,kruisvormig' waterstromen.

Zij verbeelden het leven van God dat door de Heilige Geest het wereldrond vervult.

Rechts boven: Zegel van de doop

Rechts: Zegel van het vormsel

Rechts: Zegel van boete en verzoening

Het hoofdmotief vormen de twee 'sleutels van Petrus', symbool van de opdracht te ontsluiten, vrij te maken en nieuwe kansen te geven, ofwel af te sluiten en te overwinnen. Het 'viersprong' kruis dat de achtergrond vormt is het Jacobuskruis. Symbool van de boetetocht, de weg van zuivering, verlichting en nieuw leven. 'Het zwaard' naar beneden symboliseert het Woord van God dat alles doordringt en onze diepste beweegredenen ontrafelt. Naar links en rechts: lelies als de stralen van de nieuwe morgen. Keuzes en nieuwe kansen en mogelijkheden. Naar boven: de lelie als levensboom. Het opleven van de mens die vergeving heeft ontvangen en zich heeft verzoend met zichzelf, God en de mensen. De roos in de midden symboliseert de liefde die een goed gesprek draagt, de opbouwende, opbloeiende ziel, de bloeiende steppe en de zwijgplicht.

Zegel van de eucharistie

Zegel van het huwelijk

Het zegel symboliseert in de twee ringen de twee mensenlevens die met elkaar verbonden zijn. De middelste cirkel is het samen zijn van man en vrouw als bron van leven. De ringen vormen in het midden een mandorla. In de mandorla verschijnt God, gesymboliseerd in het zegenkruis. De lelievormen in de buitenring symboliseren het nieuwe, 'ontspruitende' leven en het vuur van de liefde dat ook 'naar buiten' werkt.

Zegel van het priesterschap.

Zegen van het sacrament van de ziekenzalving.

© Leen den Besten,
Zevenaar, 13 februari 2009.